

Төрөөбүт дойдум – ытык алаһам

Ытык кэрэ сирдэр

Арыылаах

Тонуо үрэх уна өттүгэр Даалыгыр үрэхтэ түһэр төрдүн утары көмүс тутар лааппы турбут өтөҕө баар, дьиэтэ аҕыйах сыллаахха умайбыта. Тонуо үрэх салаата Табаһындаҕа сэрии инниттэн туус хостуу сылдыбыттара. Арыылаах Кээриндэтигэр туус хостооччулар олоҕорбут дьиэлэрэ баар үһү.

1940 год

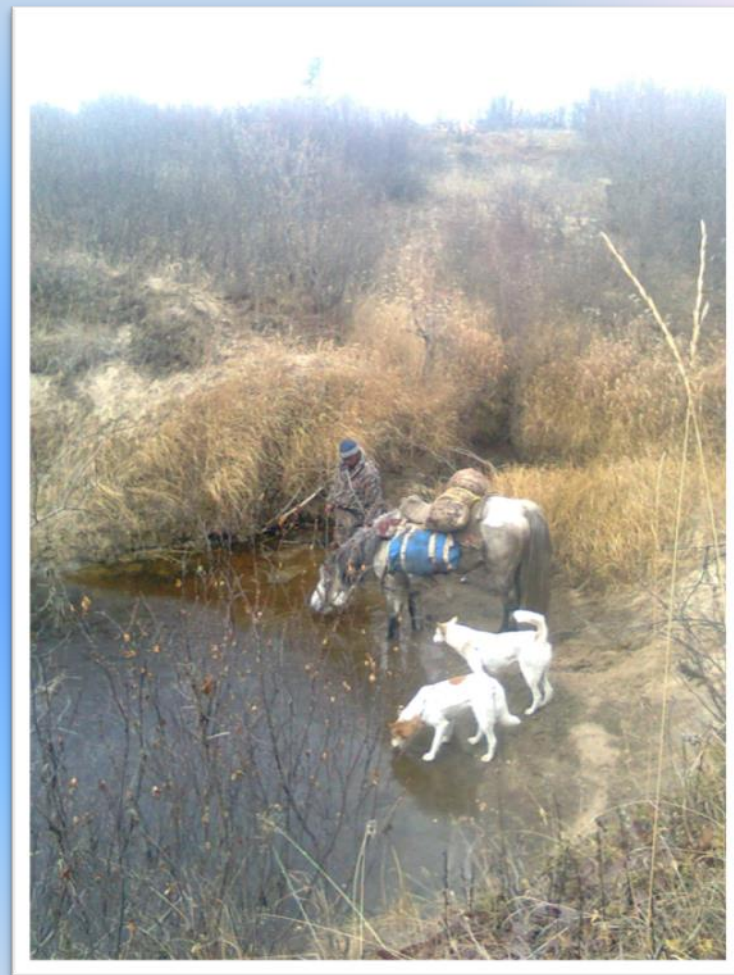
- «Торгсиб» дин кыһыл көмүһү тутар маҕаһыын Даалыгырга үлэлээбитэ.

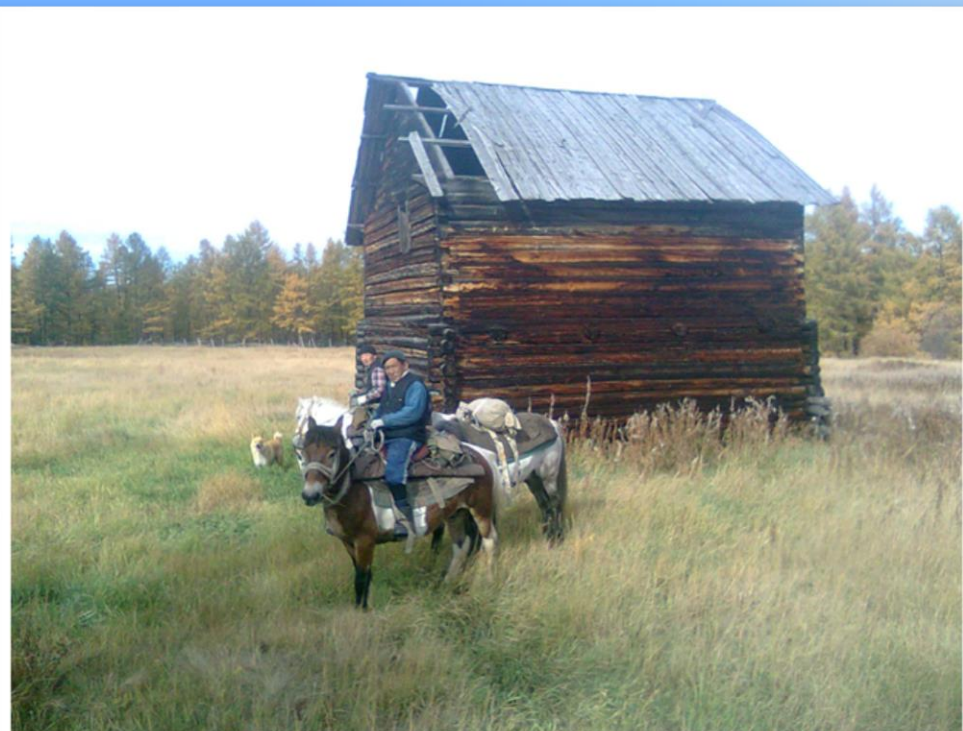
Тонго үрэх

[См. ссылку](#)

Арылаах. Лонхорой күөлэ. Кыыллатар өтөҕө.

Кыыллатар ампаара
Салгын киирэр чуолҕаннардаах үөһэ этээһигэр , бурдук кутар улахан лаардаах,
ыраас үчүгэй тутуулаах, эрэһиэккэлээх түннүктээх

Ноговицын Семен Емельянович-Кыыллатар

- Кыыллатар Сэмэн ньурба кийитэ. Бодойбо көмүһэ аатырар кэмигэр тайҕаҕа Дүллүкү кийитэ Эһэ харах Испирдиэнкэлиин ороспуойдаан аатыра сылдыбыттар үһү.
- Бу туһунан Николай Якутскай Төлкө романыгар суруйбут.

**Кыыллатар уңуоҕа
Чугуун билиитэбэ суруга көстөр.
Чугуун билиитэтин Иркутскай уобаласка
Петропавловскай собуотугар
куттаран аҕалбыттар.**

[См. ссылку](#)

Ноговицын Семен Емельянович-Кыыллатар

**Кыыллатар остуола
олохтоох музейга турар**

**1967 с. Николай Сергеевич Федотов
с. Арыылаах түбэттигэн Кыыллатар дьиэтин
көһөрөн аҕалан интернат дьиэтэ тутуллубута.
(Кэлин музей, оскуола билигин Оконосов
Арсентий Семеновичка гараж буолан турар)**

Арыылаах. Тобуруо өтөбө

Саха Республикатын народнай поэта Петр Николаевич Тобуруокап 1917 с. алтынньы 25 күнүгэр уруккута Марха улууһугар билиннитэҮөһээ Бүлүү улууһа Өлөкөөн диэн сиргэ төрөөбүтэ.

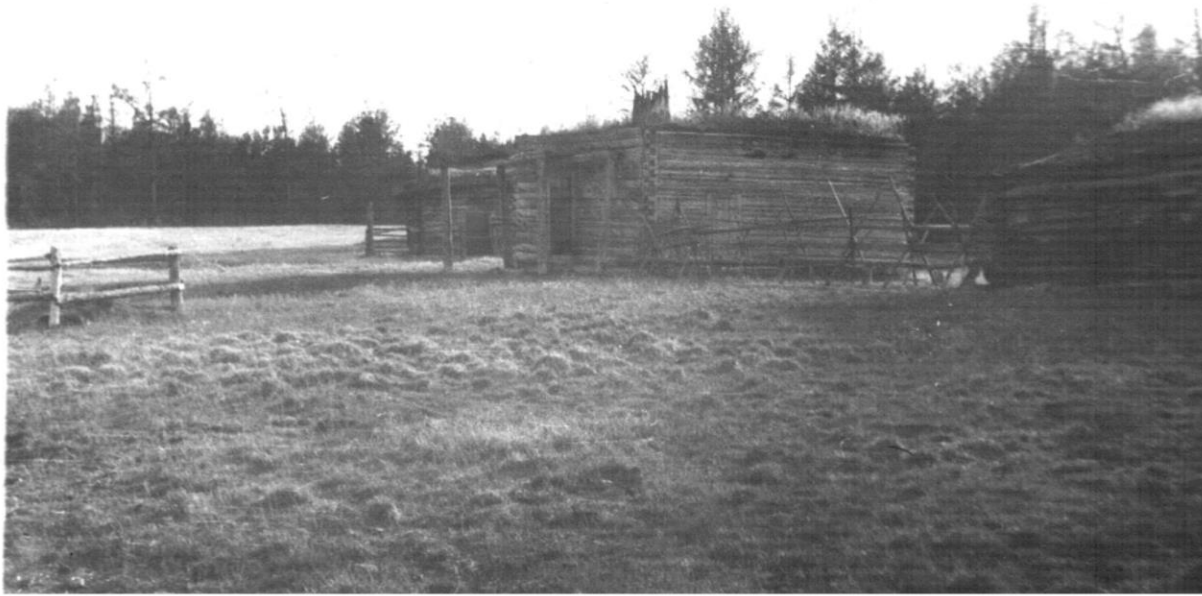

- Арыылаах Кэгэдьээнигэр Василий Пудович Харлампьев-Хара Лаанкы уонна врач Федоров Александр Иванович 2012 сыллаахха народнай поэт Петр Тобуруокапка бэлиэ сэргэ туруорбуттара.

Петр Тобуруокап төрөөбүт өтөбө Өлөкөөн күөлэ мантан көстө сытар 4 км сиргэ баар.

Кустаах . Тымтайдаах

Кустаах Тымтайдаах

**Хапсыкы баай (Андреев Мэхээлэ) дьийэтэ
Уонна бэтэрээ булууна көстөр (2 этээстээх)**

**Хапсыкы баай 700-чэ сүөһүлээх. Этин-арыытын Бүлүүнэн,
Өлүөхүмэнэн эргинэн көмүс харчыга кубулутара үһү.**

**Бэйэтэ этэринэн ол харчыта Бүлүү куоратыттан Өлүөхүмэбэ дылы
хааман иһэр ат олугар уурдабына өссө ордуо диир үһү.**

Хапсыкы баай соботох
уола Миитэрэй ол уола
Андреев Иннокентий
Дмитриевич (1916
сыллаахха) Кустаах
Арыылаабын Тыһакыыс
диэн өтөххө төрөөбүт.
Ийэтэ Кэтириинэ 23
оһоломмутуттан төрдүө
буолан хаалбыттар. Аҕа
дойду сэриитин
кыттыылааҕа.
Дойдугар бастакы
сэбиэт
председателлэриттэн
биирдэстэрэ.

[См. ссылку](#)

Тымтайдаах

**Тымтайдаах
Миэлинсэ ампаара
Сүөһү түптэтин олобо
1985 с.**

Кустаах өтөбө

• **1936с. Тонуро үрэх унуор, Арыылаах, Кустаах түүлбэлэринэн хабаан Каландарашвили аатынан колхоз тэриллибитэ.**

• Бэрэссэдээтэлинэн өр сылларга Семенов Семен Андреевич (Сэмэнчик) үлэлээбит.

• бу сиргэ Каландарашвили колхуос киинэ буола сылдыбыт.

• **Председатель Семенов Семен Андреевич (Сэмэнчик) дьиэтэ уонна маҕаһыын дьиэтэ**

• Кыайыы 50 сылыгар сэриигэ барбыттарга анаан сэргэ туруоруллубута.

• Маҕаһыын дьиэтин 1980 сыл диэки Үөһээ Бүлүүгэ көһөрбүттэрэ.

Күһүт. Сэгээк кинээс (Иван Ноговицын)

- 10-ча кинээс олорон ааспыт сирдэрэ
- Сэгээк кинээс (Иван Ноговицын) нэһилиэк киинигэр Күһүккэ олорбут
- Саамай бастаан Өргүөт киинэ буола сылдыбыт диэн аатгыыллар.
- Сэгээк кинээс сарсыардаангы дыбарга үөгүлээбит хаһыта Сэйэкэбэ тийэ иһиллэр үһү диэн үһүйээннэ кэпсэнэр (ол аата 2 көстөөх сиргэ).

[См.ссылку](#)

Сэгээк кинээс чорооно
10 лиитэрэ кымыс киирэр
олохтоох музейга баар

Балаџаннаах

- Балаџаннаах сиригэр былыр Лаха атыһыт олорбута. Лаха атыһыт дьиэтэ көстөр.
- Сэмэн кулуба (Семен Ноговицын) Мара диэн күөлгэ өтөбүн онно баар Сууттаахха олорбута. Сууттаахха Сэмэн кулуба уолун унуоџа турбут, кэлин өрт уота сизбит. 6 кырыылаах ампаардаах, дирин булуус курдук оноһуулаах үһү. Сэмэн кулуба 3 сыл уолугар киирэ сылддыбыт үһү. 3 –с сылыгар сыттаммыт диэн көмтөрбүт үһү.
- Сидоров В. П. кэпсээниттэн. 2013 с.

• **Лаха атыһыт лааппытын дьиэтэ Балаџаннаахтан көһөрөн аџалан сельпо уонна маџаһыын буолан турбута. Кэлин көтүллүбүтэ.**

Быракаан үрэбэ

Быракаан үрэбэ Туобуйа суолун быһар тарын Эбэ хайа Латтыахай тарыныттан тардан үрэх буолан барар уонна Өргүөт Күһүтүттэн 7-8 км сириэнэн ааһар.

Балаһаннаахтан 10 км тэйиччи

Таас хайалаах

Үрэбэр сордон, алыһар. мунду, күстэх баайдаах

Тарыгнар

- ❖ Саамай улахан тарыг Үмүлүүннэ түһэр, кыра-кыра салаанан араһсар.
- ❖ Саамай улаханнара Муус аппа. Бу тарыгнар бары тоноллор үһү, арай Муус аппа тарыга эрэ тонмот. Саас хаар үрдүнэн халыйан тонор, от ыйын ортотугар уулар.
- ❖ Өргүөт суолун анныттан уута сир тымырыттан таһсар.

Муус устар ый бүтүүтэ

Кулун тутар ый

Муус аппа

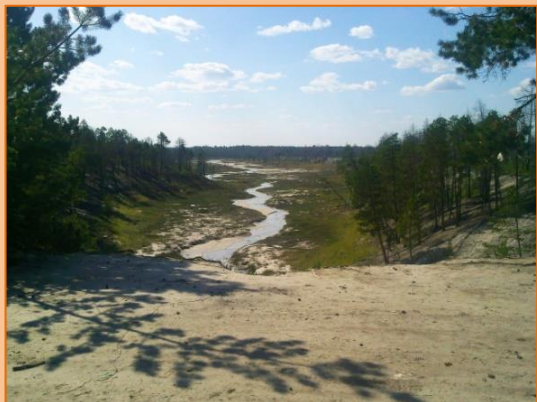
Улуус кииниттэн Өргүөт нэһилиэгэр айанныыр суолга дьон бары тохтоон, кэрэхсээн ааһар биир сирдээхтэр. Аата “Муус Аппа” диэн.

“Муус Аппа” – сир анныттан тахсар, куйаас сайынна тыбыс-тымныы ып-ыраас дьэнкир уулаах тарыг. Ити тарыг сүүрүгүрэ сытар сирэ олус кэрэ көстүүлээх. Тарыгы кыйа баран истэххэ, биэрэгэ кумах уонна араас дьүһүннээх бытархай өрүс таастара бааллар. Ону ууга сууйдахха, манан меллаах уунан сууйбут курдук буолар. “Муус Аппа” уутун испиэскэлээх диэн, киһи көннөрү иһэригэр сөбө суох дииллэр. Муус аппа

Тарыга Үмүлүүн үрэххэ түһэр

- **2012 жыл.**

- Өргүөт олохтоохторо өйдөөн, бу сири харыстыыр, көрөр-истэр буоллулар. Сынньанар сир оноһуллан, хаартыскалар ыйананнар, ааһан иһэр киһи санаата көтөбүллэр, дуоһуйар. Итинник кэрэ айылҕалаах Сахабыт Сирин айылҕатын харыстыабын!

II Муус Аппа

- Тулалыыр айылҕата өссө үчүгэй буолуобун, хас да сыллаабыта, улахан ойуур уота туран, бэс бөбөнү сизбит. Сорох өттө билигин да хара умайбыт мастарынан көрөн турар.
- 2009 сылаахха оскуола оҕолоро походтуу, “Муус Аппа” тарынын, отун-маһын үөрэтэ бара сылдыбыттара. Иккис Муус Аппа баар эбит, өссө үчүгэй айылҕалаах, иккис тарыг баар эбит диэн кэлбиттэр.
- Кырдьык, тарыгы батан бардахха, иккис тарыг киирэн, холбоһон, Үмүлүүн үрэххэ түһэллэр эбит. Дьон этэринэн, быһа холоон 5-6 биэрэстэ уһуннаах.

Бэрэ

- ❖ Элбэх ыал олорбут сирэ.
- ❖ Бэрэни киин гынаары гынан баран гымматахтар.
- ❖ Саһыл ампаара баар. Ол иһигэр саһыл тириитэ. Солко былаат игин баар.
- ❖ Бу дойдуга хас да кэрэхтээх мас баар.
- ❖ 1 сэбиэскэй ыһыах.
- ❖ 1 быыбар

Харыйалаах

- **Дмитриев Касьян олорбута**
- **Аан бастакы лааппы арылла сылдыбыта. Сахаарап Марк Сахаарабыс, Гаврильев Иннокентий (Киллэ Хороото диэн сиртэн төрүттээх) диэн киһи атыһыттаабыт, Касьян кыыһа Анисьяны кэргэн ылбыта. Кириллин Кузьма дьоно.**
- **Ли-Фу өтөбө үрэх үрдүгэр олорбута. Бааһына Дьаадыал сайылыгар.**
- **Ли Фу Кытайтан дьизэ көскө кэлбит киһи. Алданна кэлэн баран Даалыгыр көмүһүгэр кэлэ сылдьан Бочоохтор кыыстарын кэргэн ылбыт.**
- **Өргүөккэ Ли-Фулар дьизэлэрэ билигин эбэн улаатыннаран баран Иван Саввич Андреев олорор.**

Ли-Фу Иван

Аба Дойду Улуу сэриитин сылларыгар Өргүөт нэһилиэгин олохтоохторун улахан хоргуйууттан Ли-Фу Иван араас обуруот аһын ордон быһаабыта. Кытаайыс Уйбаан сэмэй үлэһит Өргүөт кыһын Семенова Варвара Николаевнаны сөбүлээн 1922 сыллаахха дьоллорун холбоон ыал буолбуттара. Кини революция сағана Арҕаа Сибииринэн тэлэһийэ сылдьан үрүңнэри кытта сэриилэспит байыас. Ли-фулар олохтоох сирдэрэ Харыйалаах. Үс уол оҕолоохтор этэ. Биир уоллара республикаҕа биллэр тустуук Сергей Иванович Ли-Фу. Ли-Фу Иван «Кэскил киинэ» колхозка обуруот биригэдьиirinэн үлэлээбитэ. Обуруот аһын эгэлгэтин, табааҕар, эриэһпэ луугар тийэ олордоро үһү. Күһүөрү колхозтаахтар дохуот суотугар добуоччу үллэстэллэр эбит. 1937 сыллааха сыралаах үлэтин иһин Стахановец бочуоттаах аата иңэриллибитэ. 1940 с.т/х быыстапкатыгар «Кэскил киинэ» кыттыбытын туһунан № 466 –х сибидиэтэлистибэ биэрбиттэрэ. Свидетельство: Колхоз «Кэскил Киинэ» Верхневиллюйского района Якутской АССР является участником Всесоюзной сельскохозяйственной выставки 1940г» Өргүөт нэһилиэгин олохтоохторо Ли-Фу Иванна сиргэ диэри сугуруйэллэр, махтаналлар, өйдүүлэр